

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Asia: HE 300/2022 vp

StV@eduskunta.fi

KIRJALLINEN LAUSUNTO HALLITUKSEN ESITYKSESTÄ EDUSKUNNALLE LAEIKSI POTILASASIAVASTAAVISTA JA SOSIAALIASIAVASTAAVISTA SEKÄ VARHAISKASVATUSLAIN 53§:N MUUTTAMISESTA

Suomen potilasasiamiehet ry kiittää mahdollisuudesta lausua otsikkoasiasta. Lausunnossa otetaan kantaa pääosin potilasasiavastaviin liittyviin kysymyksiin.

Lain tavoitteet: Hallituksen esityksessä esitetään potilas- ja sosiaaliasiamiesjärjestelmän parantamista säätämällä uusi laki potilasasiavastaavista ja sosiaaliasiavastaavista. Lain tavoitteena on edistää potilaan ja asiakkaan oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista parantamalla potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toimintaedellytyksiä ja toiminnan laatua. Tarkoituksena on, että asiavastaavien palveluita olisi saatavilla potilaiden ja asiakkaiden palvelutarpeen mukaisesti. Keskittämällä asiavastaavien toimintaa hyvinvointialueiden järjestettäväksi tavoitellaan toiminnan yhdenmukaisuutta ja synergiaetua ja sitä kautta asiavastaavien palvelujen parempaa laatua ja saatavuutta. Tavoitteena on myös vahvistaa potilasasiavastaavien osaamista säätämällä potilasasiavastaavien kelpoisuusvaatimuksista. Sääntelyllä tavoitellaan myös asiavastaavien riippumattomuutta ja puolueettomuutta eriyttämällä asiavastaavien toiminta sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvistä tehtävistä. Toiminnan vastuuhenkilöstä säätämällä pyritään edistämään asiavastaavien yhtenäisiä toimintatapoja sekä edistämään toiminnan kehittämistä. Säätämällä asiavastaavien toiminnan asiakirjojen rekisterinpitäjästä ja henkilötietojen käsittelystä pyritään täyttämään perustuslain ja tietosuoja-asetuksen edellytykset sekä turvaamaan asiakkaiden ja potilaiden oikeusturvaa ja tietosuojaa.

Suomen potilasasiamiehet ry esittää kohteliaimmin seuraavat huomiot:

Laki toteutuessaan toisi monilta osin merkittäviä parannuksia potilasasiamiestoiminnan nykytilaan edistämällä toiminnan yhdenvertaisuutta ja laatua sekä parantamalla potilaiden ja asiakkaiden oikeuksien ja oikeusturvan toteutumista. Tervetulleita uudistuksia nykytilaan verrattuna ovat esityksessä ehdotetut kelpoisuusvaatimukset potilasasiavastaavien soveltuvasta ylemmästä korkeakoulututkinnosta ja tehtäväalan tuntemuksesta. Samoin lämpimästi kannatettava uudistus on asiavastaavien riippumattomuuden ja puolueettomuuden turvaaminen heidän hoitaessaan tehtäviään. Riippumattomuutta turvattaisi mm. toiminnan järjestämisestä erillään muista sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseen ja tuottamiseen liittyvistä tehtävistä. Myös esitys Valviran ylläpitämästä asiavastaavien valtakunnallisesta rekisteristä olisi merkittävä parannus nykyiseen. Esityksen täsmennykset potilaiden ja asiakkaiden kielellisten oikeuksien toteutumisesta on myös lämpimästi kannatettavia.

Esityksessä on nykytilaan verrattuna uudet säännökset rekisterinpitäjästä, henkilötietojen käsittelystä ja asiavastaavien tiedonsaantioikeudesta. Tämäkin on merkittävä parannus nykyiseen tilanteeseen. Pienenä haasteena saattaa olla toiminnan asiakirjojen ja lokitietojen säilyttämiseen liittyvän määräjän alkamisajankohdan määrittely. Joissain harvoissa, mutta monisäikeisissä ja pitkäkestoisissa tilanteissa saattaa olla hankala määritellä asian käsittelyn päättymisajankohtaa.

Uutena ehdotuksena on asiavastaavien toiminnalle nimettävä vastuuhenkilö. Suomen potilasasiamiehet ry pitää tätäkin ehdotusta kannatettavana ja näkee sen edistävän potilaan oikeuksien yhdenvertaista toteutumista, toiminnan yhdenmukaisuutta ja palvelun sisältöä. **Huomiota tulisi kuitenkin kiinnittää**

vastuuhenkilön todelliseen mahdollisuuteen koordinoita, ohjata ja kehittää asiavastaavien toimintaa, mikäli hyvinvointialueet tai HUS-yhtymä päättäisivät hankkia asiavastaavien palveluja yksityisiltä palveluntuottajilta. Huomioitava on myös hyvinvointialueiden eroavaisuudet niin asiamiestoiminnan järjestämisen kuin asiakasmäärien vaihtelevuudenkin osalta. Etenkin suurempien hyvinvointialueiden osalta asiamiestoiminnan vastuuhenkilöt tulisi nimetä erikseen sosiaali- ja potilasasiavastaaville.

Esityksen mukaan nykyiset asiamies –nimikkeet vaihtuisivat sukupuolineutraaleiksi nimikkeiksi potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava. Sukupuolineutraali nimike on kannatettava, mutta ehdotetut nimikkeet eivät kuvaa riittäväällä tavalla asiavastaavien tehtävää kansalaisille. Kotimaisten kielten keskus on ansiokkaasti ja monipuolisesti pohtinut parhaiten soveltuvaa nimikettä useista näkökulmista. Pohdinnan perustelut huomioiden Suomen potilasasiamiehet ry:n jäsenilleen tekemän kyselyn vastauksissa eniten kannatusta sai kuitenkin potilasoikeusvastaava –nimike.

Esityksessä ehdotetaan hyvinvointialueiden, ml. Helsingin kaupunki, järjestävän asiavastaavien toiminnan julkisen ja yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon, työterveyshuollon sekä varhaiskasvatuksen osalta. Esityksen mukaan valtio järjestäisi potilasasiavastaavien toiminnan valtion mielisairaaloissa sekä Puolustusvoimien, Vankiterveydenhuollon ja Työterveyslaitoksen järjestämissä ja tuottamissa terveyden- ja sairaanhoidon palveluissa. Suomen potilasasiamiehet ry pitää ehdotusta yksityisen terveydenhuollon potilasasiavastaavien toiminnan järjestämisestä hyvinvointialueen taholta osittain haasteellisena. Selvää on, että joiltain osin etenkin pienempien yksityisten palveluntuottajien potilasasiamiestehtävien hoito on tällä hetkellä kovin pirstaleista ja epäyhtenäistä. Palvelun laadussa ja sisällössä on suurta vaihtelevuutta. Potilasasiamiehen riippumattomuuskaan ei aina ole täysin turvattu. Kuitenkin erityisesti suurempien yksityisten terveydenhuollon palvelujentuottajien kohdalla on tehty keskitetysti pitkäjänteistä ja ansiokasta työtä potilasasiamiestoiminnan kehittämisen, sekä potilaan oikeuksien toteutumisen ja edistämisen, potilasturvallisuuden sekä laadun kehittämisen näkökulmista. **Pelkona ehdotetun mallin osalta on, että hyvinvointialueen tuottamien potilasasiavastaavien palvelu sekä tehtäviin kuuluva muu potilaan oikeuksien edistäminen, jäänee suurempien yksityisen terveydenhuollon palveluntuottajien potilaiden osalta yleisluontoisemmaksi ohjaukseksi ja neuvonnaksi ja tosiasiallisilta toteuttamistavoiltaan melko pinnalliseksi.**

Esityksessä asiavastaavien tehtävät vastaisivat pitkälti nykyisiä asiamiesten tehtäviä. Asiavastaavien tulisi neuvoa potilaita ja asiakkaita potilaslain, sosiaalihuollon asiakaslain ja varhaiskasvatuslain soveltamiseen liittyvissä asioissa, neuvoa ja tarvittaessa avustaa potilasta tai asiakasta muistutuksen tekemisessä, neuvoa, miten potilaan tai asiakkaan terveydenhuollon, sosiaalihuollon tai varhaiskasvatuksen oikeusturvaan liittyvä asia voidaan panna vireille toimivaltaisessa viranomaisessa, tiedottaa potilaan ja asiakkaan oikeuksista, koota tietoa potilaiden ja asiakkaiden yhteydenotoista ja seurata potilaiden ja asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä sekä toimia muutenkin potilaan ja asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi.

Asiavastaavien tehtävät on määritelty pääosin nykyisen lain mukaisesti. Potilaan oikeusturvan toteutumisen kannalta on huoli mikä taho avustaa potilaita kanteluihin, oikaisuvaatimuksiin, valituksiin, vahingonkorvausvaatimuksiin sekä potilas- ja lääkevahinkoilmoitusten tekemisiin liittyvissä asioissa. Esityksessä viitataan oikeusaputoimistoihin, mutta oikeusaputoimistojen todelliset mahdollisuudet avustaa potilaita näissä asioissa on hyvin rajalliset. Tämän hetkinen käytäntö on osoittanut, että usein oikeusaputoimistot ohjaavat kyseistä apua tarvitsevat potilaat potilasasiamiehelle. Tehtävän määrittely kaipaaisi näiltä osin selkeytystä. Lakiehdotus ei potilasasiavastaavan avustamista kanteluiden, potilas- ja lääkevahinkojen tai muiden edellä mainittujen oikeusturvaan liittyvien asiakirjojen laatimisen avustamisessa kiellä, mutta asiavastaavien välinen palvelun sisällön vaihtelevuus asettaa potilaat näiltä olennaisilta osin edelleen epätasa-arvoiseen asemaan. Potilaan konkreettinen avustaminen on liiaksi riippuvainen siitä, mitä potilasasiamies määrittelee työnsä sisällöksi. Potilailla ei usein ole taloudellisia mahdollisuuksia yksityisten lakiasiaintomistojen palveluihin tai taloudellinen riski edistää omaa asiaa yksityisen lakiasiaintomistojen

avustuksella on liian suuri. Suomen potilasasiamiehet ry kantaa näiltä osin suurta huolta potilaan oikeuksien toteutumisen sekä yhdenvertaisten palvelujen saatavuuden osalta.

Nykyinen potilaslain 11§:n 4 momentti ”toimia muutenkin potilaan ja asiakkaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi” on sellaisenaan myös uudessa esityksessä. Jokainen potilasasiamies tulkitsee tämän yksilöllisesti. Nykyisen lain tulkinnassa on ollut yksittäisten potilasasiamiesten osalta suuria eroavaisuuksia potilasasiamiestehtävien sisällön laajuuteen ja lain tulkintaan liittyen. Esityksen ehdotuksen mukaan potilasasiavastaavien työhön sisältyviä tehtäviä tai palvelun sisältöä on jatkossakin mahdollista valita oman harkinnan varaisesti. Tämä saattaa vaarantaa potilaiden yhdenvertaisten palveluiden saatavuuden.

Esityksessä ehdotetaan, että asiavastaavia olisi nimettävä riittävästi potilaiden ja asiakkaiden palvelutarpeet huomioiden. Esityksessä todetaan tämän tuovan tarkennusta nykytilaan verrattuna. Käytännössä nykyiseen asiamiestoimintaan osoitetut resurssin ovat olleet valtakunnallisesti hyvin vaihtelevia. Hyvinvointialueiden aloittaessa resursointi asiamiestoiminnan näkökulmasta ei ole ainakaan parantunut. Tällä hetkellä vaihtelu potilasasiamiehen tehtäväalueen asiakaspohjassa on huomattava eri hyvinvointialueiden välillä. Tämän vuoksi Suomen potilasasiamiehet ry pitää tärkeänä määritellä lakiin suuntaa antava potilas- ja sosiaaliasiavastaavien asiakaspohjan enimmäismäärä per potilas-/sosiaaliasiavastaava. Esityksessä oleva termi ”riittävä” tulisi määritellä numeraalisesti. On selvää, että näin valtavilla resursointieroilla on merkitystä potilaiden oikeusturvan toteutumiseen ja potilasasiavastaavien tuottaman palvelun sisältöön. Resursoinnissa on myös huomioitava, että sama potilas voi tarvita potilasasiavastaavan palvelua sekä perusterveydenhuoltoa, että erikoissairaanhoidon koskien. Lain voimaantullessa näiden lisäksi myös yksityisen terveydenhuollon palvelut tulisivat asiavastaavien palvelun piiriin. Potilas voi näin ollen tarvita kolmea asiasisällöllisesti hieman erisältöistä asiavastaavan ohjausta ja neuvontaa yhden palvelutapahtuman poikkeamaa koskien.

Niukkaan resursoiduilla hyvinvointialueilla asiamiehillä on myös rajallinen mahdollisuus toteuttaa esityksen 8 pykälän 6 momentissa säädettyä tehtävää ”toimia muutenkin potilaan oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi”. Resursoinnissa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että asiavastaavilla on suoran asiakastyön lisäksi todelliset mahdollisuudet vaikuttamistyöhön, potilaan oikeuksista tiedottamiseen sekä palveluiden ja niiden laadun systemaattiseen kehittämiseen. Pelkona nykyisen esityksen resurssien tarkemman määrittelemättömyyden osalta on, että asiavastaavan palvelun sisältö keskittyy pitkälti välttämättömpään avustamiseen sekä ohjaukseen ja neuvontaan – jolloin muu vaikuttamistyö ja potilaan oikeuksien edistäminen ovat vaarassa jäädä toteutumatta. Asiavastaavien resurssien huomattava vaihtelu asettaa potilaat eriarvoiseen asemaan ja vaarantaa potilaan oikeuksien yhdenvertaisen toteutumisen sekä mahdollisesti myös heikentää palvelun saavutettavuutta. Näiltä osin lain tavoite on vaarassa jäädä täyttymättä.

Esityksessä ehdotetaan potilasasiavastaaville veloitetta koota tietoa potilaiden yhteydenotoista ja seurata potilaan oikeuksien ja aseman toteutumisesta. Tilastointi- ja raportointivelvoitteeseen tehty lausuntokierroksen jälkeinen tarkennus hyvinvointialueen tiedotusvelvollisuudesta selvityksen julkaisemisesta on ilahduttava parannus. Ihanteellista olisi, mikäli julkiseksi saataisi myös tieto, mihin toimenpiteisiin hyvinvointialueet ovat asiavastaavien raportin perusteella ryhtyneet potilaiden ja asiakkaiden oikeuksien ja aseman parantamiseksi. Tämä kytkeytyisi myös kansalliseen asiakas- ja potilasturvallisuusstrategiaan ja sen toimeenpanosuunnitelmaan vuosille 2022-2026, jossa yhtenä strategisena kärkenä on vahvistaa asiakkaan ja potilaan osallisuutta. Asiavastaaville kertyy potilaiden ja asiakkaiden yhteydenotoista runsaasti tietoa myös asiakas- ja potilasturvallisuuteen ja sen edistämiseen liittyen. Asiavastaavien raporttia voisikin hyödyntää laajemmin myös asiakas- ja potilasturvallisuuden edistämisessä.

Suomen potilasasiamiehet ry:n mukaan täsmennystä kaivattaisiin yksittäisen asiavastaavan valvontaan liittyvään toimivaltaan. Ehdotuksesta tai sen perusteluista ei käy yksiselitteisesti ilmi, kohdistuuko terveydenhuollon valvontaviranomaisten toimivalta potilasasiavastaavien ja sosiaaliasiavastaavien toiminnan järjestämisen lisäksi myös yksittäisen potilas- tai sosiaaliasiavastaavan toimintaan. Lain perusteluissa (13§) viitataan ainoastaan asiavastaavien toiminnan järjestämisen valvontaan. Yksittäisen potilasasiamiehen toimintaan liittyvässä toimivallassa on tällä hetkellä epätietoisuutta. Toimivallan toteaminen tässä yhteydessä olisi toivottavaa ja poistaisi asiaan liittyvät epäselvyydet.

Ehdotukset potilasasiavastaavien toiminnan valtakunnallisesta yhtenäistämisestä, riippumattomuuden ja puolueettomuuden turvaaminen, vastuuhenkilön nimeäminen, päätoimisuuden edistäminen, kelpoisuusvaatimukset, tilastointi sekä raportointivelvoite ja Valviran ylläpitämä valtakunnallinen rekisteri asiamiehistä ovat kaikki tervetulleita parannuksia nykytilaan verrattuna. Hallituksen esityksessä olevat täsmennykset kielellisten oikeuksien toteutumiseen sekä uudet säännökset rekisterinpitäjästä, henkilötietojen käsittelystä ja asiavastaavien tiedonsaantioikeudesta on niin ikään parannusta nykytilaan.

Huolta potilasasiamiesyhdistyksessä herää ennen kaikkea toiminnan riittävään resursointiin ja tehtäväkuvan mahdollistamaan oikeusturvakeinojen avustamisen harkinnanvaraisuuteen liittyen, joka saattaa johtaa potilaiden yhdenvertaisten palvelujen saatavuuden vaarantumiseen. Uudistuksella tulisi myös varmistaa mahdollisuus saada potilasasiamiehen palveluita lähipalveluna. Tällä pyritäisiin varmistamaan etenkin herkässä ja haavoittuvassa asemassa olevien potilaiden ja asiakkaiden palveluiden saatavuus.

Naantalissa 19.1.2023

Hanna Sykkö

puheenjohtaja

Suomen potilasasiamiehet ry